

RECENZE

Jaroslav Střítecký: *Dějiny a dějinnost*. Studie k problému jednoty a jednotlivého u Diltheye a Kanta. Univerzita J. E. Purkyně, Brno 1985, 120 stran.

Recenzovaná práce, věnovaná rozboru Kantova a Diltheyova filozofického myšlení, vychází z netradičního přístupu k otázce vývojových proměn teorie poznání v německé poklasické filozofii a v tomto kontextu přináší nové poznatky a cenné podněty k pochopení společenských a gnoseologických příčin krize buržoazního racionalismu. Monografie *Dějiny a dějinnost* je rozdělena na dvě části. První, kratší část je věnována W. Diltheyovi, druhá pak především analýze Kantovy Kritiky čistého rozumu a její recepci v Hegelově a Heideggerově filozofii.

Z metodologického hlediska se ukázalo jako neobyčejně přínosné, že autor publikace J. Střítecký nepřistupoval k dějinně filozofickému myšlení W. Diltheye prostřednictvím jeho srovnání s pojetím dějin v německém historismu (L. V. Ranke, J. G. Droysen), nýbrž na podkladě konfrontace Diltheyovy teorie poznání s Kantovou *Kritikou čistého rozumu*. V této souvislosti postihuje Střítecký s velkou teoretickou erudicí proces rozkladu původní jednoty empirického a logického, nazírání a syntetické racionality v německé poklasické filozofii, v níž se zároveň odrážel postupný rozpad celostního buržoazního obrazu světa. Na druhé straně je však zřejmé, že pokud by recenzovaná práce byla zaměřena především k problematice formování duchovněné metodologie (což ovšem nebylo jejím základním cílem a tématem), bylo by třeba věnovat také pozornost otázce kontinuity mezi Diltheyovým pojetím hermeneutiky a metodologickými koncepcemi německého historika J. G. Droysena, který se pokusil o jisté „zracionálnění“ a zempiričtění původní iracionalisticky a panteisticky chápaného pojmu rozumění v německé romantické historicko-filozofické tradici (Novalis, F. Schlegel, F. W. J. Schelling, částečně F. E. D. Schlegel-Schleiermacher). Droysen totiž evidentně předjal Diltheyovu tezi, že historický proces probíhá v jednotlivých souvislostech působení („Wirkungszusammenhang“) i jeho koncepci rozumění jako specifické významotvorné i znakové lidské aktivity.

Na rozdíl od stále přetrvávajících názorů Stříteckého práce přesvědčivě prokazuje podstatné styčné body mezi filozofií W. Diltheye a pozitivismem, které měly v sociální dimenzi svůj společný základ v historické situaci porevoluční buržoazie a z hlediska gnoseologického vycházely z úsilí o překonání metafyziky vědou. Také W. Diltheyovi, který ve své teorii poznání rozpracoval kategorií vnitřní zkušenosti jakožto východiska přechodu od předteoretického k vědeckému výkladu světa, splýval pojem metafyziky do velké míry s pojmem nevědeckosti. To ovšem nebylo v rozporu s duchem jeho historismu, usilujícího o vypracování takových gnoseologických a interpretačních postupů zkoumání dějinně společenské a kulturní společnosti, jež by se daly prakticky aplikovat a zároveň by odpovídaly jistým požadavkům vědecké objektivitě.

Svůj rozbor Diltheyovy gnoseologie opírá J. Střítecký o fundované poznání jejího společensko-dějinného kontextu i celkové historické situace Německa 40. až 70. let 19. století. Zvláště je třeba ocenit jeho analýzu vývojových proměn německého liberalismu, kterou bylo bohužel nutno vzhledem k omezenému rozsahu publikace umístit především do poznámkového aparátu. Z toho důvodu by bylo z perspektivního hlediska jistě přínosné, kdyby autor vzhledem ke své hluboké znalosti celé problematiky a komplexně zpracovanému bohatému materiálu vydal o Diltheyově filozofii a jejích společenskohistorických souvislostech také samostatnou monografii, určenou širší filozofické veřejnosti (například v nakladatelství Svoboda).

Druhá část monografie *Dějiny a dějinnost*, vycházející z analýzy *Kritiky čistého rozumu*, nepochybně prokazuje, že Kantovo pojetí poznání, založené na aktivitě produktivní představitosti a na jednáni činného subjektu, předjímá vývojově progresivní momenty Hegelovy dialektiky. V tomto kontextu poskytuje Stříteckého rozbor Kantova pojetí vztahu racionality a časovosti člověka cenné metodologické podněty k hlubší a erudovanější marxistické kritice existencialismu a fundamentální ontologie. Je zřejmé, že v disinterpretaci Kantovy teze o omezení lidského rozumu hranicemi možné zkušenosti spatřoval M. Heidegger inspirativní onto-gnoseologický základ svého „dialektického“ pojetí podstatné konečnosti lidské existence a zároveň její potenciality a projektivity, „otevřené“ do budoucnosti. Tato Heideggerova koncepce přitom poskytla nové ontologické předpoklady pro apologetické tendence některých směrů soudobého buržoazního myšlení (jedná se např. o „modernizovanou“ variantu existencialismu O. F. Bollnowa, filozofickou hermeneutiku H. G. Gadamera a hermeneutickou teologii G. Ebelinga a E. Fuchse), které usluží prostřednictvím návratu k hodnotám spjatým s křesťanskou tradicí nalézt jakési pozitivní, „usmířující“ východisko z krizové situace soudobé kapitalistické společnosti.

Ve druhé části své knihy věnuje Střítecký také pozornost srovnání Kantova pojetí člověka jakožto svobodné a suverénní subjektivity s Hegelovým pojetím člověka historického, který je podřízen objektivnímu vývoji dějin a společnosti. V této souvislosti ukazuje, že Hegel vycházel ve svém pojetí svobody ze společenské skutečnosti kapitalistického světa založeného na principu volnotržní směny a uznání nutnosti třídně antagonisticky rozděleného vlastnictví. Z tohoto důvodu nebyla podle Stříteckého zcela oprávněná Hegelova kritika Kantova abstraktního humanismu hlásajícího ideu lidské a občanské svobody, neboť Hegelovo akceptování reality buržoazní společnosti jej zároveň vede ke smíření s bezvýchodným a tragickým sociálním postavením obětí živelného pohybu kapitálu.

V tomto komplexu nelze však na druhé straně pominout — a to i při uznání významných humanistických rysů Kantovy praktické filozofie — Hegelovy zásadní výhrady k egoismu a živelnosti vládnoucí v „občanské společnosti“ (srov. J. Bednář, *Hegelova kritika „bürgerliche Gesellschaft“ ve Fenomenologii ducha a ve Filozofii práva*, Filozofický časopis 1964, s. 529–538). Toto konstatování pokrokových momentů Hegelovy dialektiky společenského života nemůže být ovšem v rozporu s podstatnou tezí Stříteckého monografie, že Kantova filozofie představuje jednu z vrcholných fází klasického měšťanského humanismu a s ním spjaté progresivní koncepce buržoazní racionality. Přitom je třeba ocenit autorovu úspěšnou snahu postihnout společenské a sociálně kritické momenty Kantova filozofického myšlení nikoliv běžným a obvyklým způsobem — tj. přiřazováním vnějších společenskohistorických okolností, respektive konfrontací s dobovými společenskými teoriemi, nýbrž cestou náročnější a zároveň přesvědčivější, která spočívá v úsilí pochopit společenskou a sociální dimenzi Kantovy filozofie prostřednictvím komplexní a hluboké analýzy její vnitřní struktury.

Svou vysokou teoretickou úroveň, hloubkou zpracování a zasvěcenou znalostí celé problematiky znamená tak Stříteckého monografie *Dějiny a dějinnost* nejen velký přínos pro zkoumání vývoje německé klasické a poklasické filozofie, ale i významný příspěvek k dalšímu rozvoji historického materialismu a marxistické metodologie dějin filozofického myšlení.